

INFORMACIJOS SPECIALISTŲ POREIKIO NUSTATYMO KRITERIJAI

**Arūnas Augustinaitis,
Elena Macevičiūtė**

Šiuolaikinį poreikį nustatyti, kiek informacijos specialistų reikia visuomenei, lemia intensyvus informacijos resursų naudojimas ekonomikoje. Informacija ir žinios daro didelę įtaką gamybos ekonomikai, vyriausybės veiklai ir paslaugų sferai. Sparti informacijos technologijų raida ir plėtra neatpažįstamai keičia individų ir kolektyvų darbą, kuria naujus informacijos vartotojų poreikius ir požiūrį, keičia organizacijos kultūrą. Visa tai savo ruožtu darbo rinkoje sukelia naują pareikalavimą ypatingų įgūdžių, susijusių su informacijos resursų bei technologijų valdymu, kūrimu ir naudojimu. Informacijos specialistų problema opi visose šalyse. Todėl UNESCO, IFLA ir EUCLID organizuotame seminare buvo siūloma atlikti specialų informacijos specialistų pareikalavimo tyrimą [3]. Kelios šalys pradėjo įgyvendinti šią rekomendaciją.

Bendras Vilniaus universiteto ir Talino pedagoginio universiteto atliekamo "Informacijos specialistų darbo rinkos tyrimo Baltijos šalyse" tikslas – nustatyti, kokių įgūdžių iš informacijos specialistų reikalaujama dabar, kokiose darbo vietose šie įgūdžiai reikalingi.

Atliekant tokį tyrimą iš karto kyla vienas svarbiausias klausimas: kokią darbo rinkos sferą reikia tirti, norint gauti reikalingus duomenis. Tenka spręsti problemą, kas yra informacijos specialistas.

Pagrindinė problema – informacijos specialisto samprata

Informacijos specialisto samprata kinta priklausomai nuo informacijos sektoriaus ir informacijos technologijų plėtotės. Šiuolaikinėje visuomenėje, kuri jau dabar apibūdinama kaip informacinė, informacijos sektoriui galima priskirti (priklausomai nuo metodikų) didžiąją ūkio dalį, o daugumą technologijų traktuoti kaip informacines arba priklausomas nuo informacijos technologijų. Šia prasme daugelį atskirų veiklos sričių darbuotojų galima būtų priskirti įvairioms informacijos specialistų kategorijoms. Tačiau tai nėra pakankamai korektiška, nes žymi tik pačias bendriausias tendencijas, informacijos specialistų skaičiaus ir kategorijų augimą kaip šių tendencijų padarinį.

Ekspansyvi informacijos technologijų taikymo plėtotė tampa šiandienio gyvenimo atributu. Tai reiškia, kad informacijos technologijų naudojimas jau nėra informacijos specialisto kriterijus. Tiksliniam tyrimui nepakanka konstatuoti tik bendrąsias tendencijas, būtina numatyti konkrečius metodologijos principus.

1. Galimas istorinis sprendimo būdas, priskiriant informacijos specialistų rangą tik toms sritims, kurios susietos su specializuota informacine veikla, t. y. veikla, kurios pagrindinis objektas – pati informacija ir informacijos procesai.

Istoriškai specializuota informacinė veikla plėtojosi kaip archyvistika, bibliotekininkystė, bibliografija, knygyninkystė, o XX a. ir kitomis įvairiomis informacinės veiklos raiškomis – dokumentalistika, mokslinė informacine veikla, informaciniu aprūpinimu ir aptarnavimu, informacijos paslaugomis, informacijos sistemomis ir t. t., pagaliau informacijos menedžmentu.

Šios išvardytosios sritys akademinio požiūriu apibrėžiamos kaip LIS kompleksas (bibliotekininkystės ir informacijos mokslai).

2. Informacijos menedžmentas vadybiniu aspektu apima neinformacinių veiklos sričių informacijos resursus, apdorojimą ir komunikacijas. Metodiniu požiūriu informacijos menedžmentas naudoja LIS komplekso metodus, o technologiniu požiūriu tiesiogiai remiasi informacijos ir komunikacijos technika bei tech-

nologija. Labiausiai paplitusi forma – biuro (ofiso) menedžmentas. Plačiaja prasme informacijos menedžmentas – tai nauja, sparčiai plintanti šiuolaikinė vadybos koncepcija, kuri po truputį “išstumia” klasikinį menedžmentą ar su juo konverguoja. Tai leidžia skirti menedžmento sritį informacijos specialistų kompetencijai.

3. Specializuotos informacinės veiklos plėtotė tiesiogiai priklauso nuo informacijos technologijų pažangos. Dėl to informacijos technologijų gamyba, taikymas ir aptarnavimas sukuria atskirą sritį, kuri paprastai įvardijama kaip informatika ar kompiuterika. Informacijos technologijų specialistai taip pat gali būti skirtini informacijos specialistų kategorijai.

4. Pastaraisiais metais ryškėja nauja informacinės veiklos tendencija: vyksta specializuotos informacinės veiklos ir specializuotos komunikacinės veiklos integracija. Dėl to informacijos specialistų rangą įgauna masinių komunikacijų, reklamos, marketingo ir viešųjų ryšių darbuotojai.

5. Vienas poindustrinės visuomenės bruožų – paslaugų pardavimo plėtra. Tai skatina specializuotą konsultacinę ekspertinę veiklą, kurios pamatas yra pati žinija (*knowledge*). Žinijos komunikacinis ir informacinis aspektai bei jos vadyba leidžia priskirti konsultacinę veiklą informacinės veiklos plačiaja prasme kompetencijai [1].

Antroji problema – informacijos specialistų poreikis ir jų rengimo tendencijos

Išvardytosios penkios tendencijos tik teoriškai apibrėžia galimas informacijos specialisto sampratos ribas. Kiekviena pagal jas išskirta informacijos specialistų grupė žymi galimus jų poreikio tyrimus, tačiau kiekviena iš jų turi ir savo ypatumus.

Pirmoji grupė labiausiai apibrėžta ir vienareikšmė, nors jos samprata ir taikymo sritys sparčiai kinta. Tradiciškai šiai grupei skirtini bibliotekų ir informacijos institucijų specialistai, kurių poreikį nėra sunku apskaičiuoti ir prognozuoti artimiausiems metams dėl šių įstaigų kiekio sąlyginio pastovumo ir lėtai kintan-

čio darbo pobūdžio. Tačiau šiandieninis LIS kompleksas į savo orbitą vis labiau įtraukia tas informacinės veiklos formas, kurios neturėjo informacijos institucijos rango ir kurių gama labai išsiplėtė ir tapo be galo įvairi. Konkretinant, kaip pavyzdį galima paminėti struktūrinius informacijos padalinius verslo ir valstybinėse institucijose, specializuotas informacijos tarnybas ir agentūras, komercinius duomenų bankus, informacijos paslaugų firmas, knygynus, leidyklas, visuomeninių organizacijų ar profesinius informacijos centrus, parodų organizavimo firmas, inovacijų tarnybas, profesinio rengimo ir kvalifikacijos kėlimo įstaigų informacinės bazes, pramoginius informacijos centrus ir pan. Tad skaičiuojant tradicinių bibliotekų ir informacijos institucijų specialistų poreikio dinamikos tendencijas, būtina jas koreliuoti su besiplėtojančia informacijos verslo ir paslaugų rinka.

Visą specializuotos informacinės veiklos specialistų rengimo spektrą Lietuvoje apima VU bibliotekininkystės specialybė. Nepaisant to, kad ji nukreipta pirmiausiai bibliotekininkystės ir bibliografijos specialistų poreikiams tenkinti, tačiau, didėjant informacinės veiklos įvairovei, tradicinė bibliotekininkystė kas kartą vis labiau transformuojama universaliu informacinės veiklos pamatu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad VU – vienintelė aukštoji mokykla, rengianti bibliotekininkystės profesionalus bakalauro ir magistro lygmenimis. Deja, nėra nė vienos mokymo institucijos, skirtos žemesniajai specialistų grandžiai.

Kitas informacinės veiklos specialistų rengimo ypatumas – informacijos verslo specialistų rengimas VU Kauno humanitariniame fakultete. Formaliu požiūriu informacijos verslo specialistai tenkina būtent netradicines informacinės veiklos struktūras, labiau akcentuojamos technologinių ir ekonominių informacijos aspektų plėtotės tendencijos. Siaurąja prasme šie specialistai priartėja prie informacijos menedžerių.

Antroji grupė apima informacinį menedžmento supratimą, t. y. informacinius vadybos aspektus ir pačią informacijos vadybą. Šiai grupei skirtini įvairūs menedžmento lygmenys ir sritys, kur vis didesnę vaidmenį įgauna informacijos technologijos, logistika,

kokybės ir inovacijų menedžmentas, integruotos valdymo sistemos ir kita informacinė ir komunikacinė problematika.

Informacijos technologijų bei informacinius aspektus vienaip ar kitaip akcentuoja visų šalies universitetų vadybos kryptys. Tačiau yra skirtumas tarp specializuotos orientacijos į informacinės veiklos, kaip ūkio srities, vadybą ir informacijos menedžmentą, kaip universalų vadybos konceptą, grindžiamą informaciniais metodais ir informacijos technologijomis. Pirmąją kryptį (bent jau formaliai) atstovauja Vilniaus technikos universiteto informacinės veiklos vadybos specialybė, antrąją – VU informologijos (informacijos menedžmento) sritis. Tiriant informacijos specialistų poreikį reikėtų imti domėn ne tik informacijos verslo (VU KHF), informacijos menedžmento (VU) ir informacinės veiklos vadybos (VTU) specialybes, bet ir informaciniu požiūriu “konverguojančias” kryptis. Pirmiausiai tai tiktų VU ekonominės informatikos specialybei. Tačiau klasikinio menedžmento specialistai nėra laikomi informacijos specialistais.

Trečioji grupė skirtina informacijos specialistams tik informacijos technologijų kūrimo, gamybos, diegimo ir aptarnavimo požiūriu. Tai ne tiek informacijos, kiek technologijos specialistai. Dėl to, tiriant informacijos specialistų poreikį, šių specialistų vaidmenį, kiekį, kvalifikacijos pobūdį reikėtų traktuoti kaip kontekstą ar aplinką.

Ketvirtoji grupė, kaip ir menedžmento sritis, nėra “gryna”, kadangi dauguma *media* darbuotojų naudoja tik informacinę aplinką informacinei produkcijai, bet ne tiesioginei informacijos veiklai. Dėl to vargu ar žurnalistus galėtume skirti prie informacijos specialistų. *Media* darbuotojai informacijos specialistų rangą įgauna kaip komunikacijos specialistai, kadangi masinės komunikacijos ribos sparčiai plečiasi, aprėpdamos ir praktiškai suliedamos daugelį kitų komunikacijos sričių bei naujai susikūrusių komunikacinės veiklos raiškų. Masinė komunikacija tapo organiška visuomenės informacinės infrastruktūros dalimi, implikuodama jos technologinius, ekonominius, socialinius, politinius, vadybinius, kultūros ir kt. aspektus. Dėl to *media* vadybininkai, politi-

kai, ekonomikos specialistai skirtini prie informacijos specialistų. Informacinės veiklos pamatu ir jos komunikacinėmis raiškomis taip pat remiasi reklamos, marketingo, viešųjų ryšių bei įvaizdžio kūrimo sritys, kurių organizavimą reikėtų traktuoti kaip informacinę veiklą ar bent kaip neatsiejamą jos dedamąją. Šiai krypčiai skirtinos taip pat parodų, konferencijų, seminarų, kvalifikacijos kėlimo ir pan. organizavimo institucijos. Šios pakraipos informacijos specialistai rengiami VU informologijos ir žurnalistikos specialybėse. Komunikacijos mokslų studijos magistro lygmeniu įgyja specializacijos statusą.

Penktoji grupė yra gana savita. Kaip žinijos “industrijos” dalis greta siauro profilio specialistų ji lemia visapusiškų informacijos specialistų poreikį. Įvairios konsultavimo firmos, pirmiausiai vadybos, finansų konsultavimo, rinkos tyrimo, verslo informacijos, sociologinių tyrimų ir kitos vis labiau remiasi informacinės veiklos metodais ir informacijos specialistų paslaugomis.

Informacijos specialistų poreikio ir jų ruošimo bendroji apžvalga akivaizdžiai rodo nuoseklią informacinės veiklos sričių ir jas atitinkančių specialistų profilių skalę. Viename šios skalės krašte išsidėsto žurnalistika, masinės komunikacijos, bibliotekinė rinkystė ir informacinė veikla, informacinės veiklos vadyba, o kitame skalės krašte vyrauja informacijos technologijų kūrimas (informatika, kompiuterika, telekomunikacijos), informacijos technologijų taikymas ir vadyba, ekonominė informatika, informacijos verslo vadyba. Visą ši informacijos specialistų profilių spektrą generalizuoja informacijos menedžmento samprata. Išvardytosios specialybės informacijos menedžmento atžvilgiu yra tarpinio pobūdžio. Tai leidžia teigti, kad informacijos specialybės tapo informacijos (tiksliau, komunikacijos ir informacijos) profesija, turinčia daugelį specializacijų ir taikymo sferų.

1 lentelė. Informacinės veiklos sričių ir specialistų profilio santykis

Informacinės veiklos sritys	Informacijos specialistų profiliai
Specializuota informacinė veikla	Bibliotekininkai Bibliografai Informacinio aprūpinimo specialistai Informacijos verslo specialistai Leidybos specialistai Knygų prekybos specialistai Archyvarai Muziejnininkai Parodų ir mugių organizatoriai
Informacijos vadyba	Informologai/informacijos vadybininkai Ekonominės informatikos specialistai
Informacijos ir komunikacijos technologijos	Kompiuterijos specialistai/informatikai
Komunikacinė veikla	Žurnalistai Marketingo ir reklamos specialistai Viešųjų ryšių specialistai Komunikacijos organizavimo specialistai Masinės komunikacijos specialistai
Konsultacinė ekspertinė veikla	Specializuotos informacijos sričių analitikai

Trečioji problema – informacijos specialistų poreikio tyrimo lokalizavimas, statistinė bazė ir metodai

Plati informacijos specialisto samprata išplečia tyrimo bazę. Būtų sunku surasti veiklos sritį be informacinės veiklos apraiškų. Daugelyje stambesnių įmonių ar įstaigų yra specialūs informacijos padaliniai. Todėl vienas svarbiausių tyrimo metodikos uždavinių – lokalizuoti tyrimą, nustatyti jo pagrindinius etapus ir pasirinkti apklausiamų įstaigų atrankos kriterijus.

Remiantis plačiąja informacijos specialisto samprata, reikėtų apklausti įvairių ūkio šakų įmones bei valstybines įstaigas ir tirti masinės komunikacijos specialistų poreikį. Aišku, kad tokiam tyrimui reikia daug lėšų ir žmonių. Kaip visada, turint ribotus išteklius tenka spręsti prioritetų problemą.

Manytume, kad atsižvelgiant į naujausias informacijos verslo ir veiklos tendencijas vienas iš svarbiausių uždavinių būtų ištirti jų šiuolaikinės darbo rinkos plėtrą. Svarbu nustatyti, kiek ir kokių naujų informacijos paslaugas teikiančių įmonių kasmet atsiranda, kokias informacijos įgūdžių reikalaujančias darbo vietas siūlo įvairūs darbdaviai. Panašūs šios sferos tyrimai iki šiol dar nebuvo atliekami, todėl šie duomenys būtų naudingi koreguojant specialistų rengimo planus. Ši tyrimo dalis turėtų apimti ir valstybines, ir privačias informacijos paslaugų įmones. Beje, naujai besikuriančios įmonės informacijos verslą traktuoja labai plačiai ir įvairiai.

Antroji tyrimo dalis tikriausiai keltų mažiausiai konceptualių problemų, nes turėtų apimti tradicinės bibliotekinkystės sritį. Instituciškai apibrėžtą sritį su susiklosčiusiu valdymo mechanizmu, statistinių duomenų rinkimo praktika būtų nesudėtinga tyrinėti. Tačiau sunkumų sukels dabartinė bibliotekų būklė. Kaip ir kitur, jose kyla naujų darbo įgūdžių poreikis, tačiau neišnyksta ir tradiciniai profesijos reikalavimai. Be to, keičiasi darbo bibliotekose samprata, rengiami ir diegiami nauji kvalifikaciniai reikalavimai, įvedami skirtumai tarp skirtingos kvalifikacijos reikalaujančių darbo vietų, kurias gali arba negali užimti neturintys profesinio (aukštojo ar kito) išsilavinimo specialistai. Taigi šiuo svar-

bių pakitimų metu tokia apkaua gali neduoti pageidaujamų rezultatų. Todėl numatome šią tyrimo dalį kaip antrąjį etapą.

Trečioji tyrimo dalis turėtų apimti vyriausybinį ir privatų gamybos sektorių, kur informaciniam darbui įmonėse samdoma vis daugiau informacijos specialistų (biuro menedžmentui, informacijos srautų įmonėje optimizavimui ir t. t.). Didžiausias sunkumas būtų tas, kad reikėtų parinkti kriterijus, leidžiančius nustatyti reprezentacinę šalies įmonių visumą, nes, be jokios abejonės, tirti visas abiejų sektorių įmones nėra galimybių, o ir nereikia.

Kol kas nenumatoma tirti informacijos technologijos specialistų poreikio, taip pat žurnalistikos, masinės komunikacijos ir knygininkystės poreikio, kadangi šie specialistai iki šiol rengiami skirtingai. Negalima neigti šių sričių integracijos, todėl vykdant jau minėtas tyrimo dalis, kai kurios šių sričių specialistų darbo vietos tikriausiai pakliūs į akiratį. 2 lentelėje parodyti numatyti tyrimo ir pagrindinės apklausos etapai.

2 l e n t e l ė . Informacijos specialistų darbo rinkos tyrimo etapai

Specialybė	Statistinė bazė	Metodai
Informacinė veikla	Lietuvos informacijos verslo asociacija (LIVA); Įmonių registras ir katalogai	Darbdavių apklausa
Informacijos verslas	LIVA; Įmonių registras ir katalogai	Darbdavių apklausa
Informacijos sistemos	Visuomeninių organizacijų registras; įmonių registras; katalogai, valstybės institucijų padaliniai	Darbdavių apklausa
Bibliotekinininkystė	Bibliotekų statistika; Lietuvos bibliotekinininkų draugija (LBD)	Darbdavių apklausa

2 lentelės tęsinys

Informacijos vadyba	Informacijos technologijos plėtros statistika	Įmonių reprezentacinės visumos parinkimas, darbdavių apklausa
Informacijos technologijos	Asociacija INFOBALT; įmonių registras, katalogai	
Knygyninkystė	Įmonių registras; katalogai	
Archyvistika		
Žurnalistika	Statistinė bazė, Lietuvos žurnalistų sąjunga, Lietuvos žurnalistų draugija, Lietuvos komercinių televizijos ir radijo stočių asociacija, Visuomenės informavimo priemonių registras, <i>media</i> tyrimų rezultatai	
Masinė komunikacija	Media tyrimų rezultatai, Įmonių registras; katalogai	

Pagrindinė tyrimo metodika – darbdavių apklausa bei statistinių duomenų rinkimas. Jos pagrindu pasirinktos UNESCO Bendrosios informacijos programos skyriaus 1986 m. parengtos rekomendacijos [2]. Ši metodika buvo sėkmingai taikoma 1990 m., atliekant panašų tyrimą Karibų jūros regiono šalyse [4]. Vienas iš svarbiausių jos bruožų – anketų ir jų duomenų apdorojimo paprastumas. Manome, kad kaip tik ši rekomendacijų savybė leis surinkti lyginamus duomenis iš gana skirtingų įstaigų ir organizacijų. Kontrolinis papildomas metodas – duomenų apie samdą iš darbo biržų ir periodinės spaudos surinkimas.

Pasirinktoji metodika tinka nustatyti realų darbo jėgos poreikavimą, o ne tikrąjį poreikį, t. y. rodo, kiek žmonių bus realiai samdoma. Ji taip pat suteikia galimybę išsiaiškinti tam tikrų profesinių įgūdžių poreikavimą. Beveik visai nenumatoma rinkti duomenų apie esamų darbuotojų kokybę, kreipiamas dėmesys tik į kai kuriuos kokybinius aspektus (pvz., išsilavinimą). Apklausos anketą sudaro dvi dalys: kiekybinė (apie esamų, numatomų ar naikinamų darbo vietų skaičių) ir kokybinė (apie reikalavimus darbuotojams).

Tyrimą numatyta atlikti visoje Lietuvos Respublikoje, daugiausia informacijos tikimasi gauti iš Vilniaus ir Kauno darbdavių.

Siekiant turėti patikimų duomenų apie informacijos specialistų darbo rinką, reikia panašius tyrimus atlikti reguliariai. Tik ilgą laiką kaupiami duomenys leidžia patikimai prognozuoti darbo jėgos poreikį ir poreikavimą, numatyti, kaip keisti specialistų rengimo ir mokymo programas, laiku organizuoti reikalingas perkvalifikavimo programas.

LITERATŪRA

1. From Informal Gatekeeper to Information Counselor: The Emergence of a New Professional Role. The Hague: FID, 1989, p. 134.
2. Guidelines for Conducting Information Manpower Surveys. V. 1-2. Paris: UNESCO, 1986.
3. Macevičiūtė E. Apie informacijos specialistų rengimą ir mokymą Rytų Europos ir NVS šalyse // Tarp knygų. 1995. Nr. 3. P. 16-17.
4. Paez-Urdaneta I. To Experience a Connection; In Search of a New Information professional for Latin America // State of the Modern Information Professional 1992-1993. The Hague: FID, 1992. P. 33-53.

Įteikta 1996 m. sausio mėn.

THE CRITERIA OF ESTABLISHING THE DEMAND FOR INFORMATION SPECIALISTS

Summary

The Faculty of Communication of Vilnius University has started surveying the need for information specialists in Lithuania according to a joint project with the Tallinn Pedagogical University. The article deals with three main issues: the definition of the concept "information specialist"; trends in the training of information specialists in Lithuania; the definition of the area, ways, and statistical basis of the survey.